

RAMON RIAL I CARBONELL

L'ENSENYAMENT SUPERIOR  
A LA CATALUNYA CENTRAL  
ENTRE ELS SEGLES XVII I XIX

DE LA UNIVERSITAT LITERÀRIA DE VIC (1599-1717)  
AL SEMINARI CONCILIAR DE VIC (1749-1868)

FACULTAT DE TEOLOGIA DE CATALUNYA

Aquesta obra ha estat publicada amb el suport de:



**UNIVERSITAT DE VIC SEMINARI DIOCESÀ DE VIC AJUNTAMENT DE VIC**

© Edicions de la Facultat de Teologia de Catalunya

Barcelona, 2003

Disseny de la coberta: 03 BCN Packagers

ISBN: 84-86065-84-4

Dipòsit legal: B. 25359-2003

Imprès a HUROPE, S.L., Lima, 3 – 08030 Barcelona

## ÍNDEX

<b>Pròleg</b> .....	7
<b>Presentació</b> .....	15
Capítol primer	
<b>La universitat literària de Vic, 1599-1717</b>	
1. Situació de l'educació universitària a Europa a l'inici de l'edat moderna	19
2. Pautes generals del marc educatiu europeu .....	27
3. L'estat de les universitats catalanes en els segles XVI i XVII .....	31
3.1. <i>L'Estudi General de Lleida</i> .....	36
3.2. <i>La Universitat o Estudi General de Barcelona</i> .....	38
3.3. <i>L'Estudi General de Girona</i> .....	39
3.4. <i>La Universitat de Tarragona</i> .....	40
3.5. <i>La Universitat de Tortosa</i> .....	42
3.6. <i>La Universitat Literària de Solsona</i> .....	43
Capítol segon	
<b>La Universitat Literària de Vic</b>	
1. Els estudis realitzats sobre la Universitat Literària de Vic .....	48
2. Els orígens de la Universitat Literària .....	52
3. L'assoliment del títol «d'universitat» .....	56
4. Estudi de la Universitat (1599-1717) .....	60
4.1. <i>Els estatuts de la Universitat</i> .....	60
4.2. <i>El contingut dels estatuts fets entre 1573 i 1599</i> .....	62
4.3. <i>El contingut dels estatuts de 1603</i> .....	64
4.4. <i>Les Ordinacions de 1627</i> .....	68
4.5. <i>Les Ordinacions de 1704</i> .....	71
4.6. <i>Els estatuts de 1708</i> .....	76
4.7. <i>La naturalesa dels estatuts i la seva redacció</i> .....	77

4.8. <i>Comparació entre els estatuts de la Universitat Literària de Vic</i> .....	81
4.8.1. Els càrrecs .....	81
4.8.2. Matèries i autors .....	86
4.8.3. Els autors treballats .....	91
5. La vida acadèmica .....	97
5.1. <i>Les càtedres i els sistemes d'oposició</i> .....	97
5.1.1. Les classes dels mestres de minyons .....	98
5.1.2. Càtedres de gramàtica .....	100
5.1.3. Càtedres de filosofia .....	104
5.1.4. Càtedres de teologia .....	108
5.2. <i>Els mètodes pedagògics</i> .....	110
5.3. <i>Estudiants i vida social</i> .....	112
5.4. <i>Les festes i el calendari escolar</i> .....	112
6. El nombre d'estudiants de la Universitat Literària de Vic .....	119
7. L'economia de la Universitat .....	129
8. Els ordes religiosos i la Universitat .....	133
8.1. <i>L'ordre dels predicadors o dominics</i> .....	134
8.2. <i>Els carmelites</i> .....	136
8.3. <i>La Companyia de Jesús</i> .....	137
8.4. <i>Els framenors</i> .....	139
8.5. <i>Els caputxins</i> .....	140
8.6. <i>L'orde de la Mercè</i> .....	141
9. L'existència d'altres institucions docents a la ciutat .....	144
9.1. <i>L'Escola de Cant</i> .....	145
9.2. <i>Ensenyament primari: les escoles parroquials</i> .....	146

### Capítol tercer

#### **Els obstacles a la Universitat literària i la desfeta**

1. Diferents intents de formació d'un seminari en els segles XVI i XVII .....	147
2. L'oposició de la Universitat Literària de Barcelona .....	153
3. L'abolició de les universitats: el cas de Vic .....	155
3.1. <i>El procés de supressió de la Universitat Literària de Vic</i> .....	159
3.2. <i>L'ús de l'edifici de la Universitat</i> .....	169

### Capítol quart

#### **L'ensenyament a través del Seminari Conciliar de Vic**

1. La implantació de seminaris a la monarquia hispànica .....	171
2. Orígens i motivacions del Seminari de Vic en el segle XVII .....	174
3. Els diferents edificis del Seminari .....	187
4. Les ordinacions/estatuts del Seminari en els segles XVIII i XIX .....	191

4.1. «Reglas del Seminario de Sant Joaquim». De l'any 1635, promulgades pel bisbe Gaspar Gil .....	192
4.2. «Constituciones y reglas de el Colegio-Seminario de la Familia Sagrada de la Ciudad de Vic» aprovades l'any 1749 .....	192
4.3. «Nos Dn. Fr. Bartholomé Sermentero Obispo de Vich del consejo de su Md. mandámos; que en nuestro Real Sem <sup>o</sup> Conciliar se guarden, y cumplan las siguientes Constituciones, que segun las presentes circunstancias no han parecido conducentes.» De l'any 1772. En llengua castellana, per ordre del bisbe Bartolomé Sarmentero .....	197
4.4. «Constituciones y reglas primitivas del Colegio Seminario Tridentino de la Sagrada Familia de la Ciudad de Vich». De l'any 1832 i escrites en llengua castellana, sota l'episcopat del bisbe Pablo de Jesús de Corcuera .....	199
4.5. «A nuestro muy amado Seminario Conciliar», de l'any 1858 en llengua castellana sota l'episcopat del bisbe Joan-Josep Castanyer .....	200
5. L'organització del Seminari .....	203
5.1. Els càrrecs .....	203
5.2. El calendari i els horaris .....	205
5.3. El vestit .....	207
5.4. L'alimentació .....	210
5.4.1. Aliments i procedència dels aliments .....	210
a) Els aliments procedents de la pròpia comarca o de zones molt pròximes .....	210
b) Productes provinents de fora de la comarca .....	212
5.4.2. La procedència o tipologia dels proveïdors dels aliments .....	213
5.4.3. L'estacionalitat dels aliments consumits .....	214
6. La formació donada al Seminari .....	218
6.1. Els plans d'estudis i disposicions .....	218
6.1.1. Plans d'estudis i disposicions sobre el Seminari en el segle XVIII .....	219
6.1.2. Plans d'estudis i disposicions sobre el Seminari al segle XIX .....	220
6.2. La validació dels títols de teologia del Seminari per part de la Universitat de Cervera .....	226
6.3. La llengua .....	231
6.4. Mètodes d'ensenyament .....	232
7. La funció social del Seminari .....	239
8. El nombre d'estudiants del Seminari de Vic .....	247
8.1. El nombre d'estudiants en el segle XVIII .....	250
8.2. El nombre d'estudiants en el segle XIX .....	253

9. Institucions vinculades al Seminari de Vic .....	262
9.1. <i>L'Acadèmia del Cíngol de Sant Tomàs d'Aquino</i> .....	262
9.2. <i>La Congregació de la Puríssima Concepció i de Sant Lluís Gonzaga</i> .....	264
9.3. <i>Seminari del Remei</i> .....	265
9.4. <i>Escoles de Vic</i> .....	266
9.5. <i>El Col·legi de Segon Ensenyament</i> .....	267
10. El funcionament econòmic del Seminari .....	288
10.1. <i>Informes econòmics del segle XVIII</i> .....	289
10.1.1. Informe de 1784. Rector Blai Coma .....	289
10.1.2. Nou informe de 1796 .....	291
10.2. <i>Nous informes d'inicis del XIX</i> .....	291
10.3. <i>Els informes econòmics de Puigllat</i> .....	293
10.4. <i>Salaris dels professors</i> .....	299
11. Publicacions i textos vinculats al Seminari de Vic .....	303
Del segle XVIII .....	304
Del segle XIX .....	305
<b>Conclusions</b> .....	309

#### APÈNDIX BIBLIOGRÀFIC I DOCUMENTAL

<b>Documentació i fonts</b> .....	319
<b>Bibliografia</b> .....	327
<b>Apèndix documental</b>	
Índex de documents .....	337
Document núm. 1: Primeres Ordinacions de l'Estudi General de Vic ...	338
Document núm. 2: Ordinacions de 1603 .....	341
Document núm. 3: Ordinacions de 1627 .....	353
Document núm. 4: Estatuts de la Universitat Literària de Vic, 1704 .....	359
Document núm. 5: Mapa de la situació dels emplaçaments dels ordes religiosos a la ciutat de Vic (s. XVII) .....	395
Document núm. 6: Transcripció de l'acta del <i>Llibre de Negocis</i> per la qual l'any 1691 va ser escollit Josep Pujol com a llibrer de la Universitat Literària .....	396
Document núm. 7: Acta extreta de «Cuadernus negotiorum Universitatis Literariae generalis Civitatis Vici», f. 30-32, dins del volum «Instrucció Pública. Universitat Literària» (AMV). A més del sistema	

d'elecció de la càtedra de filosofia, comprovem la presència dels ordes religiosos a la Universitat i el nombre elevat de doctors .....	398
Document núm. 8: Formulari utilitzat per l'Orde de la Mercè per a designar un lector a una càtedra a la Universitat .....	402
Document núm. 9: Imprès relatiu a les Càtedres de la Universitat Literària l'any 1702 .....	403
Document núm. 10: Plànols de la Universitat Literària de Vic .....	404
Document núm. 11: Façana del Seminari de Vic, en les obres empreses per M. Puigllat .....	405
Document núm. 12: Constituciones y Reglas de el Colegio Seminario de la Familia Sagrada de la Ciudad de Vich. 1749 .....	406
Document núm. 13: Constitucions del bisbe Bartolomé Sermentero. 1772 .....	415
Document núm. 14: Estudiants del Seminari de Vic a la guerra del francès .....	420
Document núm. 15: Buidatge del Libro de cuentas de Cargo y data del producto é inversion de los derechos de Matriculas del Seminario Conciliar de Vich. Año de 1853 .....	425
Document núm. 16: Rendes del Seminari ordenades del rector Marià Puigllat. Any 1859 .....	470
Document núm. 17: Estat del Seminari a finals del segle XIX .....	480

<b>Índex</b> .....	487
--------------------	-----

## PRÒLEG

El jove professor Ramon Rial i Carbonell m'ha demanat unes ratlles de presentació per a aquesta tesi doctoral defensada en el Departament d'Història Moderna de la Universitat de Barcelona.

Malgrat trobar-me en uns moments una mica incòmodes —per haver arribat als setanta-cinc anys i per falta de salut acabo de demanar al Sant Pare la meva jubilació—, m'ha semblat que no podia negar-m'hi. Es tracta d'un vigatà, alumne durant uns quants cursos del nostre Seminari, actualment professor de l'Institut Superior de Ciències Religioses del nostre bisbat, estudiós que ha centrat la seva inquietud i il·lusió investigadora en les dues institucions d'ensenyament superior més importants d'Osona i de la diòcesi de Vic durant els segles XVII-XIX. D'altra banda, el director de la tesi, el Dr. Joan Bada, professor d'història a la Universitat de Barcelona i a la Facultat de Teologia de Catalunya, és bon amic meu i sembla que no està pas totalment net de complicitat en la idea que fos jo qui presentés l'obra.

En el pitjor dels casos, penso que aquestes pàgines que escric al final del meu ministeri episcopal a la diòcesi de Vic, podran servir de testimoni del meu amor a l'Església particular que regiren Oliba, sant Bernat Calbó i Torras i Bages, que fou bressol de sant Pere Almató i sant Antoni M. Claret, del filòsof Balmes i del poeta Verdaguier, i que jo he intentat servir la darrera vintena d'anys del meu ofici episcopal en actiu.

La tesi del Dr. Ramon Rial se centra en les dues institucions educatives més importants de l'Edat Moderna, ubicades a la ciutat de Vic, però amb una projecció que s'estenia més enllà d'Osona, pràcticament a tots els territoris de la diòcesi ausetana. Aquestes dues institucions vigatanes feren el seu camí una després de l'altra, en un període històric en el qual pressionava i tot sovint inquietava el decret del Concili de Trento (15-VII-1563), que manava la creació d'un seminari en cada una de les diòcesis de l'Església catòlica amb una sèrie de condicions: internat, ensenyaments propis, règim especial de disciplina i pietat, etc., sota la



direcció del bisbe propi, representat pel rector i amb l'ajut d'un equip de superiors (almenys un prefecte i un director espiritual).

La primera d'aquestes dues institucions estudiades —la Universitat Literària— enllaça i és la continuadora de l'Escola Catedralícia que existia a Vic des que hi exercí el pontificat l'abat Arnulf de Sant Feliu de Girona (972-993). Durant uns quants segles, aquesta escola —juntament amb el seu *scriptorium* i la seva biblioteca— fou l'únic fogar de cultura que hi hagué a la ciutat de Vic i on es formaven clergues i laics.

Ja des de principis del segle XI hi rebien l'ensenyament primari (*schola minor*) els infants que eren oferts a la catedral. Hi podien romandre fins als quinze anys i durant aquest període de temps se'ls ensenyava a llegir i a escriure, a recitar el saltiri de memòria i se'ls iniciava en el càlcul matemàtic i en el cant. Si, acabats aquests estudis, volien continuar, entraven en l'ensenyament secundari (*schola maior*), on eren iniciats en les matèries del *Trivium* i del *Quadrivium*. Als nois que freqüentaven l'Escola Catedralícia, de vegades se'ls donava el nom de *nutriti* i el començament dels seus estudis era ritualitzat amb una oració (*Oratio super puerum ad scholam mittendum*). Al costat de l'Escola Catedralícia, anà creixent i desenvolupant-se un important *scriptorium*, com ho demostren diversos manuscrits que hi foren copiats i que es conserven a l'Arxiu Diocesà. També hi havia el nucli d'una biblioteca conservada a la sagristia de la catedral, que anava creixent gràcies als llegats de diferents canonges. Aquest nucli inicial de biblioteca era confiat a un sagristà anomenat *sacricustos*. Els llibres eren considerats part del tresor, al costat dels objectes de culte.

La tasca d'organitzar i gestionar el correcte funcionament de l'Escola Catedralícia s'encomanava a un canonge, al qual es donava el nom de *cabiscol*. La funció era dotada suficientment per al manteniment del responsable i l'exercici de les seves obligacions. Són coneguts molts dels qui exerciren aquesta funció: Riculf, Guifred, Bernat, Guislbert, Guillem Ramon, etc.

L'Escola Catedralícia estava sota la direcció d'un escolàstic o mestre de gramàtica, que no necessàriament era clergue. També, en aquest cas, són coneguts una sèrie de noms del segle XI: Guibert, Berillus, Aleran, Amat, etc.

A partir de mitjan segle XI els càrrecs de l'Escola Catedralícia tenien com a objectiu principal la formació de personal consagrat al servei de l'Església. Tanmateix, el seu nucli d'acció s'estengué a altres classes d'escolars, els quals, en créixer en nombre, influïren en la gradual transformació d'aquesta escola i en un acostament del Municipi (primerament amb la col·laboració econòmica; posteriorment, participant en la designació de mestres, i, finalment, essent propietari de l'edifici). Aquest acostament i aquesta participació cada vegada més intensa i extensa comença en el segle XIV i s'enrobusteix en el segle XV. L'autor ho explica molt bé en el capítol segon, on queda força clar que l'Estudi General i final-

ment la Universitat Literària de Vic té els seus precedents en l'Escola Catedralícia, la qual, generalment, amb la progressiva intervenció del Municipi, anà derivant en Estudi General amb les construccions que es feren fora de la catedral, quan es compraren unes cases al final del carrer d'en Berguedà o d'en Malla, actualment de l'Escola, en les quals fou acomodat aquell Estudi General que li donà el nom.

La tesi és ben estructurada. Dedicava la primera i la tercera part a les dues institucions vigatanes objecte de la investigació: la Universitat Literària (primera part) i el Seminari Conciliar (tercera part). Dedicava a cada una d'elles —no sé si intencionadament— el mateix nombre de pàgines. La segona part, molt breu, enumera i explica les circumstàncies adverses a què hagué de fer front la Universitat Literària, una de les quals (el Decret de Nova Planta) fou causa de la seva abolició. Finalment, la part més extensa —una tercera part de la tesi— ha estat dedicada, en forma d'apèndix complementari, a la documentació, fonts, bibliografia, etc.

La primera part, dedicada a la Universitat Literària de Vic, és emmarcada per l'autor amb unes pinzellades prèvies sobre la situació universitària en l'Europa d'inicis de l'Edat Moderna, amb unes referències especials a les universitats catalanes del segle XVI-XVII (Lleida, Barcelona, Girona, Tarragona, Tortosa, Solsona), els trets comuns de les quals són subratllats i comentats breument. Passant ja a l'estudi concret de la Universitat, després d'enumerar, com de passada, els estudis que n'han fet altres autors —entre els quals mereix un lloc d'honor el de mossèn Josep Gudiol publicat l'any 1924—, fa una breu exposició sobre les seves arrels remotes a què ja m'he referit més amunt sobre les gestions fetes pel Consell Municipal i el Capítol Catedralici que desemboquen en l'assoliment del privilegi d'Universitat Literària (1599), amb un seguici d'altres privilegis complementaris, per a arribar finalment a poder graduar en totes les facultats (1702) i completar encara la situació amb el títol d'Universitat Apostòlica (1713). D'aquesta manera, l'Estudi General esdevingué la Universitat Literària de Vic i podia concedir graus per la jurisdicció reial i pontificia.

La tesi estudia després els diferents estatuts de la Universitat i les ordinations amb què els estatuts eren actualitzats i posats al dia com a conseqüència de les innovacions, de les exigències de cada moment i de la creació de noves càtedres. A continuació s'estudien els sistemes d'oposicions a càtedra, els mètodes pedagògics, els estudiants i la vida social, el calendari escolar i les festes, etc.

La Universitat Literària va tenir una influència positiva en la presència de diferents ordes religiosos en la ciutat. Atrets per la Universitat, que resolvia la formació cultural dels seus membres, dintre d'un ambient ciutadà propici a les fundacions i en un període de creixença urbana i que, a més, els ofería la possibilitat d'ocupar alguna càtedra, en el Vic dels segles XVII-XVIII trobem diferents

ordes religiosos interessats en la Universitat: els dominics, els carmelites, els jesuïtes, els framenors, els caputxins, els mercedaris i els trinitaris.

Íntimament lligada amb la primera part, la segona explica el procés i les causes de la supressió de la Universitat Literària de Vic i de les altres sis universitats catalanes en aplicació del Decret de Nova Planta de Felip V (31-X-1717), i en benefici de la nounada Universitat de Cervera.

La tercera part se centra en la creació i funcionament del Seminari Conciliar de Vic, des del seu naixement (1749) fins a l'any 1868.

El mot *seminari*, en la terminologia eclesiàstica, significa una casa on s'eduquen els joves que es preparen per a l'estat sacerdotal. Per tal de precisar que un seminari concret tenia en compte les indicacions del decret del Concili de Trento (15-VII-1563), al substantiu *seminari* s'hi solia afegir l'adjectiu *conciliar*: *seminari conciliar* o *seminari tridentí*.

El decret esmentat de Trento, més que inventar, recollia una sèrie d'experiències realitzades en diversos països —també a Espanya— i les convertia en legislació canònica.

La idea de seminari s'havia anat gestant i perfilant a través de les escoles de formació i de preparació de clergues. En l'època visigòtica, aquestes escoles —gràcies, sobretot, als concilis II i IV de Toledo (527 i 633)— havien aconseguit un caràcter més especialitzat amb la creació de les escoles episcopals, en les quals quedava més subratllat el caràcter diocesà.

Amb la invasió sarraïna, moltes d'aquestes escoles van anar-se'n en orris. El remei es trobà en una institució que nasqué a redós de les universitats europees: els col·legis universitaris, molts d'ells de caràcter sacerdotal, que es van anar creant des de finals del segle XIV fins a la primera meitat del XVI. Seguint el model de París i de Bolonya, a Espanya, des de 1371 fins a 1563 (anys del decret del Concili de Trento) s'havien creat 45 col·legis universitaris, 17 dels quals tenien com a primer objectiu fundacional la formació de clergues. Sant Joan d'Àvila jugà un paper molt important en aquest afer.

El decret de Trento manava l'erecció de nous seminaris en totes les diòcesis del món catòlic. Tanmateix, la realització pràctica fou lenta i difícil. A finals del segle XVI se n'havien creat una vintena, però el decret tridentí no fou realitat en totes les diòcesis d'Espanya fins al segle XIX. Les causes d'aquest retard en l'aplicació de la voluntat manifestada en el Concili de Trento foren múltiples. A més de la pobresa econòmica de moltes diòcesis espanyoles i de l'oposició dels grups clericals afectats pels tributs que els exigia el bisbe (canonges, rectors...), hi havia també la pobresa de personal que no podria atendre de manera adient l'ensenyament que desitjava Trento. Però hi havia també un altre motiu: a finals del segle XVI i durant tot el segle XVII, els col·legis universitaris abundaven; diferents bisbes espanyols hi havien passat i els consideraven adients per a la formació

eclesiàstica que desitjava Trento; d'altra banda, les autoritats civils i el capítol catedralici sovint s'oposaven a la creació dels seminaris conciliaris perquè —al marge del perjudici econòmic que podia suposar per als seus membres— preveien que això perjudicaria els col·legis universitaris disminuint el nombre d'alumnes. Totes aquestes circumstàncies es donaven a Vic. El decret del Concili de Trento és del 15 de juliol de 1563, essent bisbe de Vic en aquell moment Acisclo Moya de Contreras, que assistí a les sessions del Concili fins al seu acabament (4-XII-1563). Aquest bisbe va sortir de Vic el mes d'abril de 1564 per entrar a la Seu de València, d'on ja havia pres possessió per procurador. De camí cap a València, volgué passar pel monestir de Montserrat, que pertanyia a la diòcesi de Vic. Allà es posà malalt, hi morí i hi fou enterrat. El seu successor en la seu vigatana fou Benedetto de Tocco, abat de Montserrat, que va prendre possessió de Vic el darrer diumenge d'octubre de 1564. L'any 1565 el nou bisbe intentà crear un seminari d'acord amb el decret del Concili en l'edifici del convent de Santa Margarida. Tanmateix, l'oposició del Consell Municipal i del Capítol Catedralici, que se sentí amenaçat pels tributs que hauria hagut de pagar, s'oposaren a l'intent. D'altra banda, veien que l'Estudi General quedava amenaçat (baixa d'alumnes) amb l'obertura del seminari. Després d'un nou intent, més aviat testimonial, del bisbe Pedro Jaime (1594), ho intentà per tercera vegada el bisbe Gaspar Gil (1635), però, amb la seva mort (1638), el seminari de Sant Joaquim fou clausurat per les mateixes raons anteriors.

La supressió de la Universitat Literària de Vic (1717) deixà un buit que trastornà l'eficàcia de l'ensenyament, car només les famílies benestants podien enviar els seus fills a la Universitat de Cervera. El col·legi de Sant Andreu, dirigit pels jesuïtes, cobrí parcialment el buit deixat per la supressió de la Universitat Literària.

Aquesta situació nova i adversa apressà la creació del Seminari Conciliar, perquè l'única raó vàlida que havia justificat, atenuat o explicat el retard de la seva erecció manada pel Concili de Trento ja havia desaparegut. El bisbe de Vic d'aquell moment, el Dr. Manuel Muñoz y Guil (1744-1751), s'adonà que, amb la instauració d'una única universitat a Cervera, els territoris del bisbat de Vic quedaven privats d'una oferta formativa bàsica per a una gran part de la població. Per això posà mans a l'obra, sense que la creació del Seminari trobés oposició ideològica per part de cap sector —se sentia la necessitat d'un centre educatiu—, encara que sí va trobar-ne per part dels rectors parroquials pel que fa a les fonts de finançament i de sosteniment econòmic.

La fundació del Seminari Conciliar de Vic fou fruit d'un procés que començà en 1748 i podem considerar acabat en 1751. El Dr. Rial explica les dificultats amb què va topar aquesta fundació, els canvis d'ubicació que va viure amb el pas dels anys, les raons que justifiquen la consideració del Seminari Conciliar com

la institució hereva de l'abolida Universitat Literària. Aquesta continuïtat encara queda més enrobustida i subratllada amb les gestions que el bisbe Francisco de Veyán y Mola (1784-1815) féu per a aconseguir que el Seminari pogués donar títols acadèmics per tal de pal·liar les dificultats creades per l'extensió de la diòcesi, la llunyania de les altres universitats i la pràctica impossibilitat amb què la majoria de famílies topava per a enviar-hi a estudiar els seus fills. D'aquesta manera, veiem que, si al final del segle XVI l'Estudi General o la Universitat Literària és l'hereva promocionada de l'Escola Catedralícia, després del decret de Nova Planta el Seminari Conciliar serà l'hereu de la Universitat Literària.

Amb el bisbe Veyán, el Seminari va rebre un gran impuls en tots els àmbits, ja que va dotar-lo de fons mínimament suficients per a establir la seva situació econòmica. També fou Veyán qui va reordenar el calendari festiu, qui va intervenir eficaçment en l'organització acadèmica, qui va introduir noves propostes en el pla d'estudi i qui, com ja he dit abans, va aconseguir el reconeixement dels seus estudis per a l'adquisició dels graus acadèmics per la Universitat de Cervera. A part d'aquestes iniciatives, cal destacar la posada en funcionament de la biblioteca episcopal, on esmerçà energies, cabals propis i la seva biblioteca personal. Al seu costat, el paper rellevant que hi va jugar el pare Lluçà Gallissà, que va ser el gran llegatari de llibres de procedència europea —italiana, sobretot— per a la biblioteca, de la qual fou el primer director. Dotada inicialment amb uns 10.000 volums i amb una qualitat inqüestionable, comparable al dels millors centres europeus, la Biblioteca Episcopal serà punt de referència indispensable sense la qual no es pot explicar la considerable generació d'intel·lectuals vigatans del segle XIX.

Per a mi, bisbe de Vic, no deixa de ser un motiu de certa complaença que un grupat d'antecessors meus tinguessin la màxima representació acadèmica tant de la Universitat Literària —el bisbe n'era el Canceller, encara que en la pràctica delegués en el Rector— com del Seminari Conciliar, del qual, a més, era el màxim responsable, tot i que delegués també en el Rector.

La tesi demostra la importància que va tenir al llarg dels segles XVIII-XIX l'existència del Seminari Conciliar de Vic. Més enllà de la formació eclesial, prou sòlida i demostrada a través de les publicacions del mateix Seminari, és important remarcar la funció social que va tenir, donant peu a una immensa formació d'estudiants que ajudaven a l'alfabetització de la gent de moltes masies i fins i tot d'alguns pobles del bisbat, especialment a mitjan segle XIX. La figura de l'Estudiant de Vic o la presència de professors del Seminari en aquesta època, que posteriorment esdevingueren bisbes en diferents diòcesis, com Benet Vilamitjana (Tortosa i Tarragona), Jaume Soler (Terol), Marià Puigllat (Lleida), Antoni M. Claret (Santiago de Cuba), Francesc d'Assís Aguilar (Sogorb) en són una mostra.

És per a mi un motiu de satisfacció que l'autor hagi escollit la Universitat Literària de Vic i el Seminari Conciliar de la nostra diòcesi com a objecte de la investigació per a la seva tesi doctoral.

Evidentment, no em correspon pas de fer-ne la valoració: no n'he estat el director ni he format part del tribunal que l'ha jutjada. Em sembla, però, que puc manifestar el meu parer amb tota llibertat. La tesi m'ha agradat, m'ha semblat un bon treball d'investigació, seriós, profund, ben documentat, amb un desenvolupament metodològic encertat i exposat amb claredat.

Encara que l'hagi hagut de llegir a corre-cuita i sense entretenir-me gaire en les notes i en la documentació que dóna consistència i enrobusteix considerablement el seu valor científic, no vull ocultar que he gaudit en la seva lectura. M'ha semblat descobrir també l'amor i la il·lusió que l'autor sent per aquestes dues institucions estudiades. Més encara, m'ha encomanat a mi aquests sentiments, i en acabar aquesta presentació —que hauria preferit una mica més breu—, sento una glopada d'afecte i d'agraïment a aquestes dues institucions. Per tots aquests motius, felicito molt cordialment i sincera el Dr. Ramon Rial i desitjo que el fruit de la seva meritòria investigació sigui valorat com mereix.

Acabo pensant que és bo de fer de la lectura de la tesi una interpretació relacionada amb el present. La realitat de les institucions actuals, com és el cas de la Universitat de Vic i l'Institut Superior de Ciències Religioses del nostre bisbat —ubicat a l'edifici del Seminari de Vic—, ens ho demostra. En la tesi hi trobem argumentat el passat històric de dues realitats ben vives a inicis del segle XXI, i ens permet de veure com el bisbat de Vic ha realitzat un paper important en l'impuls de l'ensenyament al llarg del temps.

Josep M. GUIX  
Bisbe de Vic

## PRESENTACIÓ

L'estudi de les institucions educatives que van marcar la vida de la població catalana entre els segles XVII i XIX és encara un camp de recerca obert dins la historiografia catalana. Sovint s'han reproduït caracteritzacions de l'estat de l'ensenyament a Catalunya en termes força genèrics sense entrar en les peculiaritats que marcaren totes i cadascuna de les institucions educatives que formaren la xarxa de l'ensenyament a la Catalunya moderna i en els inicis de l'edat contemporània.

És en aquest marc que ens proposem indagar en aquest camp d'investigació. Tot i així, essent, com és, un planteig molt ampli, ens centrarem en un espai geogràfic determinat: la Catalunya central, i encara més concretament en els límits del territori del Bisbat de Vic. Per tal de caracteritzar, doncs, l'ensenyament en aquesta etapa històrica hem partit de dues institucions educatives: la Universitat Literària de Vic (1599-1717) i el Seminari Conciliar de Vic (1749-1868).

El concepte de Catalunya central entre els segles XVII i XIX es pot aplicar de manera força exacta als límits territorials del Bisbat de Vic de l'època, tenint en compte que abraçava una quantitat important de comarques: la comarca d'Osona, bona part del Ripollès, el Bages, l'Anoia i sectors de la Selva, el Vallès Oriental, la Segarra i la Conca de Barberà formaven part de l'àmbit administratiu del Bisbat en el segle XVIII.<sup>1</sup> Així, doncs, la ciutat de Vic (8.919 hab. segons el cens de Floridablanca de 1787) representava un pol d'atracció prou important per a una zona geogràfica que devia estar poblada per uns 100.000 habitants a finals del segle XVIII, segons el mateix cens de Floridablanca i tal com ha publicat V. Girbau. Els joves que pertanyien al Bisbat, com procurarem analitzar al llarg de l'estudi, tenien a Vic el seu lloc de formació.

---

1. El concepte de Catalunya Central és exposat per V. GIRBAU, *Església i societat a la Catalunya Central*, Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya – Herder 1996.

Així, doncs, es tracta de veure que els estudiants de Vic no eren estrictament fills de la ciutat, sinó que sovint arribaven a la seu del Bisbat per poder fer estudis, enviats i orientats per rectors de parròquia d'arreu dels límits administratius episcopals. Aquest aspecte el podem veure molt ben reflectit en l'estudi del Seminari, mentre que és més fosc i hipotètic en el cas de la Universitat Literària, atesa la manca d'informació documental.

D'altra banda, cal entendre que l'estudi de les dues institucions que ens proposem de fer és difícil entendre'l sense l'existència d'aquest espai geogràfic concret, que havia de marcar molt en un país on les comunicacions estaven en mal estat, com han reflectit molts viatgers de l'època: Jaume Caresmar, Arthur Young o Francisco de Zamora en són models per al segle XVIII.

Un altre aspecte que ens plantejem en l'estudi de l'estat de l'ensenyament a la Catalunya central és l'anàlisi de dues institucions que estan trencades per un fet polític clau: l'aplicació de la Nova Planta (1716). Sempre s'ha historiat que una institució, la Universitat Literària de Vic, quedà abolida per Felip V en favor de Cervera i que, més tard, va néixer una nova institució: el Seminari Conciliar de Vic. El nostre objecte d'estudi consisteix, doncs, a preguntar-nos per la possible continuïtat en el temps entre ambdues institucions. Quins aspectes podem assenyalar com a canvis? És el Seminari de Vic, en certa manera, hereu de l'antiga Universitat Literària? Com queda l'ensenyament en l'impàs que es crea entre la desaparició de la Universitat i el naixement del Seminari? Són qüestions que ens hem plantejat al llarg de l'estudi.

Tot i així, per poder qüestionar-nos aquests aspectes, han calgut uns passos previs. Un d'ells, que consideràvem essencial, consistia a conèixer internament cada una de les dues institucions. És per aquesta raó que l'estudi està estructurat en tres parts ben diferenciades: inicialment, el coneixement de la Universitat Literària de Vic (1599-1717); seguidament, l'estudi del període en què la ciutat de Vic quedà sense institucions educatives superiors (1717-1749), i, finalment, l'estudi del Seminari de Vic (1749-1868).

Pel que fa a la periodització de les institucions, hem hagut d'acotar —necessàriament— unes dates. Hem pres els anys 1599-1717 per a la Universitat Literària de Vic. Mentre que no és discutible la data d'acabament de la Universitat, a causa de l'abolició establerta per Felip V, és més discutible la data d'inici. Hem escollit el 1599, moment en què la Universitat Literària obtingué el privilegi de poder graduar en «arts y philosophia», concretament, el 26 de juny. Aquest privilegi constituïa la clau per tal que a la ciutat de Vic es pogués impartir una de les quatre facultats majors de l'època, que eren Arts i Filosofia, Teologia, Lleis i Medicina. En relació al Seminari Conciliar de Vic, la problemàtica és inversa: mentre que resta clara la data de constitució, el 1749, la institució va perviure fins al segle XX. Calia, doncs, buscar un criteri per cloure l'estudi. La data esco-



llida és menys precisa: gira entorn del 1868, moment en què el Seminari havia arribat al punt màxim d'esplendor i iniciava nous processos que el conduïrien cap al segle xx. Amb tot, en alguns moments de la recerca hem inclòs algunes dades de població d'estudiants i alguns referents entorn a aspectes materials del Seminari que ultrapassen la data de 1868. De fet, hem pres aquest any com a punt de referència genèric. L'acabament del rectorat de Marià Puigllat per a ser erigit bisbe de Lleida l'any 1862 seria un altre punt de referència. Tot i així, el sistema de funcionament del Seminari deixat per Puigllat tingué una línia continuïsta en el seu successor, Agustí Alier, rector entre 1862 i 1870.

Per a cadascuna de les institucions treballades s'ha buscat —quan ha estat possible— una mateixa tipologia d'estudi: presentació i anàlisi dels documents que n'ordenen la vida acadèmica (ordinacions, estatuts, reglaments), els càrrecs institucionals, la població d'estudiants i les interaccions de cada institució en el seu context social (els ordes religiosos i els intents de formació d'un seminari al llarg del segle xvii —en el cas de la Universitat Literària—; o bé el model de l'«Estudiant de Vic», el naixement del Col·legi de Segon Ensenyament i l'Acadèmia del Cíngol de Sant Tomàs —per al Seminari de Vic—). Aquests aspectes no són sempre paral·lels i continus, atès que abracem un període d'estudi molt ampli: 1599-1868.

Sí que volem posar l'accent al llarg de l'estudi en un aspecte clau: malgrat parlar d'estudis superiors, tractarem també molt sovint dels ensenyaments primaris i secundaris impartits per ambdues institucions. I és que entre els segles xvii i xix existia una continuïtat en els estudis, amb menys separacions que en els models d'ensenyament actuals. Era en la mateixa institució on els alumnes que s'havien iniciat a llegir, escriure i comptar on acabaven realitzant els estudis superiors. En aquest sentit, hem optat per conèixer les institucions de manera completa, sense segregar-ne exclusivament els estudis superiors, perquè creiem que és imprescindible un coneixement integrat de tots els graus impartits.

En relació a les fonts primàries per afrontar l'estudi, cadascuna de les institucions té una font documental bàsica: per a la Universitat Literària de Vic és del tot imprescindible l'anàlisi dels materials conservats a l'Arxiu Municipal de Vic, especialment en els seus *Llibres d'Acords Municipals* i en el *Lligall d'Instrucció pública*. L'espòli documental que va suposar la Guerra de Successió i el trasllat de la universitat vigatana a Cervera —amb la consegüent pèrdua de documents, aspecte que queda prou demostrat— han estat uns impediments clau per poder aprofundir de manera més directa en el coneixement intern de la institució, com podrien ser l'existència continuada de llibres d'actes de la Universitat o bé de Llibres de Matricula. D'altra banda, volem remarcar una font secundària d'interès especial per a l'estudi de la Universitat Literària: l'obra de mossèn Josep Gudiol

redactada el 1924.<sup>2</sup> En molts casos ha estat un punt de referència clau per historiar la institució.

Quant al Seminari Conciliar de Vic, també incidim en què compta amb una font primària clau —i força desconeguda— com és l'Arxiu del Seminari Conciliar. Tot i que resta incomplet, pels diferents i variats fets polítics dels segles XIX i XX, l'Arxiu del Seminari conté informacions àmplies i variades per al coneixement de la institució. Hi ha hagut altres arxius que han estat útils per complementar aquestes dues matrius: es tracta de l'Arxiu de la Cúria del Bisbat de Vic, l'Arxiu de la Biblioteca Episcopal i l'Arxiu de la Biblioteca de la Universitat de Barcelona, específicament la documentació que s'inclou dins de l'Arxiu de la Universitat de Cervera.

És, doncs, a partir d'aquestes premisses que ens disposem a desglossar l'estudi fent èmfasi en algunes preguntes que se'ns han desvetllat com a cabdals: Quin va ser el paper de la Universitat Literària de Vic en el conjunt de les set universitats catalanes prèvies a 1717? Podem parlar d'un model propi d'universitat a Catalunya diferenciat de la resta de la monarquia hispànica? Com va quedar l'estat de l'educació a Vic després del procés d'abolició de les universitats? Quin paper va prendre el Seminari de Vic en els segles XVIII i XIX? A quines necessitats formatives volia respondre? Podem parlar d'una continuïtat en l'educació, entre els segles XVII i XIX —tot i els canvis polítics evidents—, o bé existiren uns trencaments inseparables?

El procés d'elaboració de la recerca ha estat llarg i laboriós. Sens dubte, no hagués estat possible sense el guiatge, la disponibilitat i el criteri del Dr. Joan Bada. Agraïxo ben sincerament l'ajut i els consells que m'ha donat en tot moment l'amic Ignasi Roviró amb qui, per raons d'interessos d'estudi, hem compartit àmbits paral·lels d'aspectes de la recerca. Així mateix, el meu reconeixement per a tots els arxivers i bibliotecaris que m'han facilitat la feina, especialment al Dr. Àngel Miralda, que m'ha facilitat l'accés a l'Arxiu de Seminari Conciliar de Vic. Un record molt especial per a dos professors que m'han esperonat al llarg dels anys des de l'ensenyament secundari: Josep Esteve i Vicenç Esmarats. Així mateix, la meva gratitud a la Mercè Rial per la tasca —gens fàcil— de correcció dels textos.

Finalment, un punt i part molt especial per a la Miqui pel suport i la comprensió, així com per als meus fills, l'Eulàlia, la Mireia i en Joan, que han fet l'esforç d'entendre la dimensió de la tasca i m'han facilitat poder treballar.

A tots, gràcies.

---

2. J. GUDIOL Y CUNILL, pvre., *L'Universitat Literària de Vich. Notes per a una monografia*, Vich: Tipografia Balmesiana 1924.

## Capítol primer

# LA UNIVERSITAT LITERÀRIA DE VIC, 1599-1717

### 1. Situació de l'educació universitària a Europa a l'inici de l'edat moderna

Abans d'endinsar-nos plenament en l'estudi de què va ser la Universitat Literària de Vic en el conjunt de les diferents universitats catalanes dels segles XVI i XVII, és important situar el fet universitari dins l'àmbit europeu, perquè hi ha força aspectes concrets de les universitats catalanes que responen a les característiques generals que tenien totes les universitats d'Europa.

Un primer aspecte neix ja del mateix ús del mot «Universitat». Al llarg dels segles XVI i XVII, la documentació utilitza molt freqüentment —i a vegades de manera indistinta— les expressions «Universitat Literària» i «Estudi General», més que no pas el simple mot «Universitat». Segons Walter Rüegg,<sup>1</sup> al llarg de l'època medieval el mot «Universitat» tenia un sentit molt genèric que sovint calia adjectivar per tal de concretar-ne el sentit exacte. Així, a la documentació medieval s'usen expressions com «Universitas scholarium» o bé «Universitas magistrorum et scholarium» per distingir la institució d'altres grups (municipis, gremis, germandats...) que també utilitzaven el mot «Universitat» amb el seu corresponent adjectiu. És, doncs, en aquest sentit que parlarem d'Universitat Literària. D'altra banda, és molt comú que les institucions medievals s'anomenessin també «Estudi General». El concepte d'«Estudi General» neix del dret medieval.<sup>2</sup> Un

---

1. Vegeu W. RÜEGG, «Temas y modelos», en H. DE RIDDER-SYMOENS, *Historia de la Universidad en Europa*, vol. II: *Las Universidades en la Europa Moderna*, Bilbao: Universidad del País Vasco 1999, pp. 3-43.

2. Unes definicions força aclaridores d'aquests termes es troben en A. ÁLVAREZ DE MORALES, «La Universidad y sus denominaciones», en *Estudios de historia de la Universidad Española*, Madrid: Pegaso 1993, pp. 1-11.

«studium generale» era una institució d'educació superior fundada per una autoritat eclesiàstica, municipal o reial, tot i que podia tenir —si bé no forçosament— rang d'universitari i, en molts casos, un «studi general» podia ser senzillament una escola, sense disposar del privilegi de donar graus.<sup>3</sup> Així, en l'estudi dels orígens de les universitats al regne de Castella, per exemple, trobem referències a l'origen reial i municipal d'universitats com la de Valladolid,<sup>4</sup> o bé d'origen episcopal com la de Salamanca.<sup>5</sup> El fet és que en la recerca dels orígens de les universitats hi trobem majoritàriament un «estudi general» o una «escola catedralícia» com a precursors medievals.

Vist, doncs, un primer aspecte referent al nom de les institucions universitàries, cal precisar, encara que sigui mínimament, l'origen de les universitats. Al costat d'universitats fundades pel papat, per l'emperador o per sobirans —que en són els seus creadors més genuïns— hi hagué universitats creades per governants regionals, com s'esdevingué a Alemanya, per ordes religiosos, per municipis (especialment a Catalunya, Províncies Unides i Alemanya) i fins i tot per senyors locals, com seria el cas del duc de Gandia o el comte-duc d'Osuna. Existeix, doncs, una pluralitat important pel que fa a l'origen de les diferents institucions universitàries.<sup>6</sup> En el cas que ens ocupa, la Universitat Literària de Vic, veurem que en tot el procés de fundació i gestió hi intervingué de manera decisòria el govern municipal, amb el suport de l'Església, en aquest cas del Bisbat de Vic.

D'altra banda, cal preguntar-se quines eren les finalitats de les institucions universitàries de l'època. Seguint Frijhoff,<sup>7</sup> les podríem definir sota tres conceptes: cultura, virtut i utilitat. *Cultura*, pel paper que exercia la universitat en l'avenç dels coneixements; *Virtut*, pel fet que la universitat marcava l'estil de preparació per a l'observança d'uns determinats codis morals, socials i religiosos, i *Utilitat* perquè la universitat era el camí d'accés a càrrecs ministerials o a determinats tipus de professions. Aquestes finalitats, però, no es distribuïen de manera homogènia a totes les universitats europees, ni en totes les institucions aques-

3. Aquest serà el cas de Vic. Fins al 1599, l'Estudi General no va tenir el privilegi de graduar en un sentit universitari. A partir d'aquest any, esdevingué «Universitat», malgrat que en la terminologia es mantingué en molts casos l'expressió «Studi General», com —de fet— va passar a Lleida o Girona. Vegeu l'article de Jacques VERGER, «Profesores», en H. DE RIDDER-SYMOENS, *Historia de la Universidad en Europa*, Vol. I: *Las Universidades en la Europa Moderna*, Bilbao: Universidad del País Vasco 1994, pp. 163-190.

4. E. SÁNCHEZ MOVELLÁN, «Los inciertos orígenes de la Universidad de Valladolid (s. XIII)», en AA. VV., *Estudios sobre los orígenes de las universidades españolas*, Valladolid: Universidad de Valladolid 1988, pp. 11-30.

5. A. RODRÍGUEZ CRUZ, «La Universidad de Salamanca», en AA. VV., *Estudios sobre los orígenes*, 31-42.

6. Vegeu l'article de Willem FRIJHOFF, «Modelos», en RIDDER-SYMOENS, *Historia de la Universidad*, II, 45-109.

7. *Ibid.*, 45.

tes funcions tenien la mateixa força. Segons la prioritat que es donava a cada una de les finalitats, les universitats prenen camins diferents.<sup>8</sup>

Aquests camins seran substancialment diferents i vindran indicats pel tipus d'estudis que imparteixi cada institució. Podem considerar que una universitat completa estava formada, a l'època moderna, per quatre facultats: Arts i Filosofia, Medicina, Teologia i Dret.<sup>9</sup> Aquestes facultats, enteses com a corporacions que podien impartir unes disciplines concretes, tenien l'origen en la llarga tradició medieval. No totes les universitats van tenir una expansió total d'aquestes facultats i moltes d'elles només van disposar de privilegis per impartir una o dues facultats dins del desplegament complet a què podia arribar una universitat. Això explica que dins de la munió d'universitats de l'època moderna no totes hagin tingut el mateix tractament dins la història de les universitats i sovint això ha conduït a divisions entre Universitats Majors i Menors.<sup>10</sup>

Un cop vistos el nom, l'origen de la seva creació, les finalitats de la universitat i la divisió en facultats, cal remarcar que el fet educatiu a Europa prendrà unes pautes innovadores a partir del segle XVI.<sup>11</sup> La majoria dels historiadors de l'educació, i en concret del món de la història de les universitats, així ho constaten.

Aquesta constatació es produeix ja en els primers estudis sobre universitats que es realitzen al segle XIX a Espanya, segons es desprèn —per exemple— de l'obra de Vicente de la Fuente: «Grande impulso recibio en España la enseñanza de las ciencias eclesiásticas en el siglo XVI».<sup>12</sup> Una altra dada significativa serà l'augment —en nombres absoluts— d'institucions universitàries arreu del continent, tal com veurem més endavant. En tot cas, l'exemple universitari de Castella en pot ser un cas emblemàtic.

8. Una exemplificació d'aquest aspecte es troba, segons Kagan (R. L. KAGAN, *Universidad y sociedad en la España moderna*, Madrid: Tecnos 1982), en la diferent funció de les universitats de Castella, on el pes de la necessitat de funcionaris per a un Estat en fase de creixement és molt elevat, i en les universitats de la Corona d'Aragó, on no existeix aquesta necessitat.

9. Vegeu A. GIEYSZTOR, «Administración y recursos», en RIDDER-SYMOENS, *Historia de la Universidad*, I, 121-161.

10. Vegeu M. T. NAVAS RODRÍGUEZ, *La educación en la Europa Moderna*, Madrid: Síntesis 1992. D'altra banda, el fet de dividir les universitats entre majors i menors pot fer incórrer en l'error de creure en l'existència d'universitats més importants o menys. Creiem que cal defugir aquesta lectura, atès que tota universitat té importància cabdal en l'espai concret on es desenvolupa.

11. És interessant la frase de Navas Rodríguez: «Si alguien nos planteara elegir una palabra para describir la evolución de las universidades en el siglo XVI no dudáramos un instante: expansión» (*La educación en la Europa*, 196).

12. V. DE LA FUENTE, *Historia Eclesiástica de España ó adiciones á la historia general de la Iglesia, escrita por Alzog*, 4 vols., Barcelona 1885. En el tercer vol., p. 179, exposa el creixement que es realitza en el camp de l'ensenyament universitari i eclesiàstic a partir d'Alcalá de Henares, i el creixement de noves universitats a Compostela, Toledo i Sigüenza; l'ampliació d'estudis a Barcelona o Saragossa, o el naixement de diferents col·legis universitaris a Granada o Sevilla i la força que van prendre alguns ordes religiosos, com els dominics, en la fundació de noves institucions d'ensenyament.

D'entre els estudiosos del segle XX, Lawrence Stone fou un dels primers en presentar el concepte innovador de «Revolució educativa»,<sup>13</sup> que segons ell es produí primerament en el segle XVI a Anglaterra, i que es traslladà després al continent. El resultat d'aquesta «revolució» significà per al conjunt d'Europa un canvi important en l'organització i en la manera d'enfocar l'ensenyament. Un fet palpable d'aquesta «revolució» fou que el nombre d'universitats i d'estudiants començà a créixer espectacularment a partir dels primers decennis del mil cinc-cents.<sup>14</sup>

En general, hi ha la idea que la transició de l'edat mitjana als «temps moderns» en el camp universitari fou un procés continu, no pas sobtat, en el qual intervingueren un seguit d'aspectes afavoridors del creixement universitari, com: l'obertura que representaven els nous descobriments geogràfics; les noves visions cosmopolites que van aparèixer a les acaballes del segle XV; les noves formes de comunicació —amb la impremta al capdavant—, o la creació i l'afermant de noves identitats culturals —com el que suposà el moviment de l'humanisme—, en serien alguns.<sup>15</sup>

Aquest canvi del món educatiu universitari, admès per la majoria d'autors que han treballat en la història de les universitats,<sup>16</sup> té diverses intensitats d'explicacions segons els diferents estudiosos.

Una d'aquestes és la relacionada amb la difusió de la impremta i, consegüentment, amb el començament de la producció massiva de llibres. Aquest fet farà canviar en part la societat: d'una situació en què la població universitària era majoritàriament composta per eclesiàstics, es va passar a una altra en què l'educació era de més fàcil accés per a l'home laic. La majoria dels primers textos editats seran menuts i de fàcil maneig, de manera que Europa començarà a tenir el «saber» acumulat en volums accessibles i transportables. D'aquesta manera, llibres com la *Gramàtica llatina* de Lily<sup>17</sup> o les *Institucions* de Nebrija<sup>18</sup> es convertiran en textos fixos i imprescindibles al llarg dels segles XVI i XVII. En el món catòlic es difondrà el sistema de la *Ratio Studiorum*<sup>19</sup> (mètode correcte per als

13. Lawrence Stone proposa el concepte de «revolució educativa» en L. STONE, «The Educational Revolution in England, 1560 to 1640», *Past and Present* 28 (1964).

14. El creixement important del nombre d'universitats queda suficientment clar en les dades donades per KAGAN, *Universidad y sociedad*, 281-305, i per L. STONE, *La crisis de la aristocracia*, Madrid: Biblioteca de Revista de Occidente 1976 [= Oxford: University Press 1967].

15. Són idees que neixen de l'article de RÜEGG, «Temas», 4-43.

16. Dels principals autors que han treballat la història de les universitats a l'època moderna, cal destacar L. Stone, R. L. Kagan, R. Chartier, J. Revel i J. Bowen, les referències bibliogràfiques dels quals quedaran explicitades en el present capítol i en la bibliografia general.

17. La importància de la difusió de les gramàtiques per a l'estudi és exposada a J. BOWEN, *Historia de la educación occidental*, vol. 2, Barcelona: Herder 1985, pp. 35ss.

18. *Ibid.*, 36.

19. N'existeix una versió recent traduïda al català: *Ratio Studiorum. L'ordenació dels estudis dels Jesuïtes*, Vic: Eumo 1999. Hi farem referència al llarg del text.

estudis), impulsat pels jesuïtes, que s'obrirà plenament al públic a finals del segle XVI.

Una segona explicació del creixement universitari del segle XVI la trobem en la formulació de Richard Kagan<sup>20</sup> segons la qual el fet que es desenvolupessin les monarquies absolutes va crear la necessitat de posseir una xarxa de funcionaris i administradors amb una certa formació cultural: tècnics financers, recaptadors d'impostos, advocats... Aquesta hipòtesi ha estat treballada, especialment, en l'estudi de les universitats de Castella, on la formació de diferents grups professionals<sup>21</sup> té una importància cabdal per explicar-ne el creixement al llarg del segle XVI.

Una tercera explicació la trobem en la qüestió religiosa.<sup>22</sup> De sempre, el fet religiós ha estat instrumentalitzat per transmetre unes idees concretes. Aquest fet queda ben clar si analitzem les relacions entre l'Església i l'Estat. Aquest element prendrà un caràcter decisiu quan, en el segle XVI, Erasme i Luter sostindran la convicció que la propagació i el manteniment de les creences polítiques, i alhora l'afermament de les lleialtats, han de ser aconseguïdes mitjançant el control de l'escola i dels seus mètodes educatius.<sup>23</sup>

Sembla, doncs, cabdal l'aportació del Concili de Trento per ajudar a aclarir l'horitzó dogmàtic en què es trobava l'Església i, alhora, donar resposta a la necessitat de formar sacerdots bons i cultes capaços de seguir fidelment l'evangeli.<sup>24</sup>

Aquesta mateixa idea queda reflectida per Richard Kagan quan afirma: «Les esglésies, a més, fomentaren la formació escolar i universitària dels laics, creient que un adoctrinament dels nois des d'un bon principi podria reforçar la seva posició enfront de les infiltracions de l'heretgia.»<sup>25</sup>

Podem dir, doncs, que Europa va tenir uns canvis en l'estructuració universitària a partir dels llibres, la burocràcia administrativa i les religions militants. Aquests elements confirmen les bases que havia propugnat Stone a partir dels anys seixanta.

Lawrence Stone, aplicant la idea de «revolució educativa» per a Anglaterra, exposa que en la segona part del segle XVI la intel·lectualitat i el conjunt de

20. La relació entre el desenvolupament de l'estat absolutista i el creixement universitari és exposada per KAGAN, *Universidad y sociedad*, 37-41.

21. Expressió que utilitza L. E. RODRÍGUEZ-SAN PEDRO BEZARES, al pròleg de «Las Universidades Hispánicas, de la monarquía de los Austrias al Centralismo liberal», en *V Congreso Internacional sobre las Universidades Hispanas en la edad moderna Salamanca 1998*, Salamanca: Ediciones de la Universidad de Salamanca 2000, p. 19.

22. KAGAN, *Universidad y sociedad*, 35-41; i BOWEN, *Historia de la educación*, 36-54.

23. BOWEN, *Historia de la educación*, 50ss.

24. B. DELGADO (coord.), *Historia de la Educación en España y América*, vol. 2: *Siglos XVI-XVIII*, Madrid: Fundación Santa María – Morata 1993, pp. 47-56; NAVAS RODRÍGUEZ, *La educación en la Europa*, 70ss.

25. Per a Kagan, «imprensa», «burocràcia» i «religió militant» són les pautes que marquen el canvi i provoquen la revolució educativa del segle XVI, tal com ho demostra per al cas de Castella. Aquests tres elements tenen molt contacte amb les causes assenyalades per Stone.

governants passaren de ser eclesiàstics a ser laics, amb la qual cosa es contribuï a posar les bases de l'Estat modern. L'últim impuls rebut pels laics a Anglaterra neix de la preparació intel·lectual que reberen els fills de la noblesa i de la «gentry». Aquest impuls surt dels ideals de l'humanisme italià, propugnat pels reformadors de l'ensenyament (Colet, Erasme, Vives...) i neix, també, de la necessitat nobiliària de mantenir els seus descendents en els càrrecs de poder del sistema polític anglès.

Stone manifesta aquesta transformació de manera clara: «A mesura que creixia la burocràcia estatal i s'anava creant la diplomàcia moderna, els càrrecs públics més elevats eren per a aquells que s'havien exercitat a pensar amb claredat, a saber analitzar una situació, redactar un projecte, conèixer uns tecnicismes de la llei i parlar una llengua estrangera.»<sup>26</sup>

Davant d'aquesta necessitat de formació, l'educació europea es decidirà per dues grans classes d'estudis a partir del segle XVI: una classe estarà centrada en la formació de professions especialitzades, i l'altra en la formació de caràcter més humanístic.<sup>27</sup> A aquesta qüestió cal afegir-hi, com a aspecte cabdal, el procés de reforma del clergat que s'esdevindrà a partir de Trento.

Els fets que acabem d'expressar, conceptualitzats especialment per L. Stone i R. L. Kagan a través dels estudis sobre Anglaterra i Castella respectivament, expliquen les causes de l'increment del nombre d'universitats i de població universitària que es produí a l'Europa del segle XVI. El fet és que la xarxa universitària creix i es desenvolupa arreu d'Europa en el període 1500-1790. El següent quadre, elaborat per W. Frijhoff, ens ho mostra amb aquestes dades.<sup>28</sup>

#### Nombre d'universitats fundades i suprimides entre 1500 i 1790

Període	Universitats fundades, restaurades i dissenyades			Universitats suprimides, transferides i fusionades
	Catòliques	Protestants	Total	
1501-1550	22	4	26	3
1551-1600	31	16	47	3
1601-1650	14	10	24	3
1651-1700	5	7	12	12
1701-1750	10	7	7	13
1751-1800	13	3	16	16
Total	95	47	132	50

26. Vegeu L. STONE, «Educación y cultura», en *La crisis de la aristocracia*, 299-323.

27. *Ibid.*, 300.

28. Les dades pertanyen a FRIJHOFF, «Modelos», 75. D'altra banda, existeixen altres fonts sobre el nombre d'universitats a l'època moderna. Navas Rodríguez assenyalà: «España sólo tenía 6 universidades en 1450 y en 1600 reunía 33» (*La educación en la Europa*, 196).



En aquest quadre s'observa clarament que el nombre de noves universitats va ser resultat de l'ofensiva que van suposar, per a catòlics i protestants, les divisions que es van produir al llarg del segle XVI.

Roger Chartier i Jacques Revel, en un article sobre l'estat de la qüestió respecte a la universitat i la societat de l'Europa moderna, des d'estudis concretats a França i als Països Baixos, refermen els punts assenyalats per Kagan i Stone i en puntualitzen algunes qüestions.<sup>29</sup> En primer lloc, refermen la idea que existeix un nou tipus d'organització universitària a partir del segle XVI i assenyalen el trencament que es produeix respecte a la universitat medieval. Els autors rebutgen la idea que les universitats de l'època moderna haguessin estat unes institucions en franca davallada, mediocres i en crisi, en comparació amb unes universitats medievals esplendoroses i en ple apogeu. Són, per tant, contraris al binomi «edat d'or medieval – decadència moderna» i es refermen en una línia progressiva pel que fa al tarannà de les universitats.<sup>30</sup>

En segon lloc estan d'acord en el terme de «revolució educativa» elegit per Stone per explicar el procés que va tenir la universitat a Anglaterra, i reafirmen els seus estudis i els de Kagan per a Castella. Es qüestionen, però, si aquesta conceptualització de «revolució educativa» és traslladable a la resta de monarquies d'Europa. Així, presenten els estudis fets sobre aquesta problemàtica a les universitats dels Països Baixos, l'Imperi Alemany, Lovaina i Coimbra. En els resultats dels estudis dedueixen que les monarquies absolutes més fortes són les que mostren un creixement universitari més gran, i amb això s'explica que les monarquies anglesa i hispànica tinguessin una revolució educativa en el camp universitari. En la resta d'universitats se segueix una línia més o menys progressiva, però sense el trencament i les estridències que observa Stone en els països que ha estudiat. Per al cas concret de la monarquia hispànica, és bo reflectir el volum d'universitats existents a la península Ibèrica a partir d'aquesta proposta de periodització:<sup>31</sup>

*Universitats fundades abans de 1475 (8):* Barcelona, Lisboa/Coimbra, Girona, Osca, Lleida, Perpinyà, Salamanca i Valladolid.

*Universitats fundades entre 1475 i 1600 (20):* Alcalà d'Henares, Almagro, Àvila, Baeza, Évora, El Escorial, Gandia, Granada, Irache, Oñate, Orihuela, Burgo de Osma, Osuna, Santiago de Compostela, Sevilla, Sigüenza, Tarragona, Toledo, Vic i Saragossa.

29. R. CHARTIER, *Les universités européennes du XVII<sup>e</sup> au XVIII<sup>e</sup> siècle: histoire sociale des populations étudiantes*, Paris: Éditions de l'École des hautes études en sciences sociales 1986. El volum inclou articles de J. Verger i D. Julia.

30. R. CHARTIER – J. REVEL, «Université et société dans l'Europe Moderne: positions des problèmes», *Revue d'Histoire Moderne et Contemporaine*, XXV (jul-set. 1978) 353-355.

31. Llista citada per RODRÍGUEZ-SAN PEDRO BEZARES, *Las Universidades hispánicas*, 13.

*Universitats fundades entre 1600 i 1700 (5):* Mallorca, Oviedo, Pamplona, Solsona i Tortosa.

*Universitats fundades entre 1700 i 1800 (2):* Cervera i la Laguna (Canàries).

Deixant de banda les grans universitats (Salamanca, Valladolid, Alcalá), B. Bartolomé<sup>32</sup> exposa que la gran majoria segueixen unes mateixes pautes pel que fa a la seva fundació: totes elles disposen d'atorgament de butlla papal i de privilegi reial, i estan majoritàriament vinculades a homes i institucions eclesials, amb una economia molt limitada i amb una recerca permanent d'ingressos. Moltes d'elles tindran una lluita amb l'actitud del Concili de Trento de negar a aquestes universitats la funció de seminaris, cosa que obligarà als bisbes a fundar-ne de propis. Totes estaran integrades en un territori, on compliran una funció social bàsica per a població. Finalment, assenyala Bartolomé, la majoria d'aquestes universitats tindran una estructura d'universitat gran, però el nombre d'estudiants serà permanentment escàs.

En tercer lloc, Chartier planteja les corbes de l'evolució de la població universitària a nivell d'Europa. Resumidament es pot afirmar que entre finals del segle XV i al llarg del segle XVI es denota un augment de la població universitària, mentre que en el segle XVII hi ha una davallada força espectacular, tal com Kagan ha observat per a Castella. En el segle XVIII hi haurà un manteniment de la població universitària; però les evolucions de les corbes, diu Chartier, no permeten fer deduccions definitives. Així, planteja quatre interrogants que afecten a la totalitat d'Europa, amb breus excepcions per a algun país. Heus-los ací:

Les corbes de població estudiantil a les universitats no reflecteixen prou la seva evolució per:

- La relativa manca de llibres de matrícula.<sup>33</sup>
- La incidència, i per tant el traspàs de població, que representà la creació de les escoles superiors.
- El traspàs de població que representà l'existència de les escoles regides pels jesuïtes, els dominics o els caputxins.
- L'efecte que degué continuar tenint l'ensenyament privat en la noblesa de cada país.

---

32. B. BARTOLOMÉ MARTÍNEZ, «Las Universidades menores», en DELGADO (coord.), *Historia de la Educación en España y América*, vol. 2, 567-572.

33. Aquesta serà una de les grans dificultats en l'aplicació d'estudis a les universitats catalanes i, particularment, a Vic.

Finalment, Chartier, havent exposat la quantitat de variables que afecten els estudis de la població universitària, arriba a la conclusió que no es pot fer l'anàlisi de tot Europa a partir d'un únic model, com seria el plantejat per Stone i Kagan, amb la qual cosa arriba a afirmar que cal un estudi més particularitzat de cada universitat per extreure posteriorment unes conclusions més fermes.

Així, doncs, l'estat de la qüestió dissenyat per Chartier i Revel, més que afavorir grans afirmacions respecte al món universitari, ens mostra que en conjunt existeix encara una feblesa en els estudis. Seguint aquesta línia, es plantegen un seguit d'interrogants que cal que es resolguin en tots els estudis que es fan sobre universitats. Alguns d'ells són aquests:

– Per què serveix cada universitat estudiada dintre de la societat de l'època moderna?

– A quines demandes respon cada universitat?

– Quin és el valor social dels títols que dóna?

– Quina relació hi ha entre la universitat i altres tipus d'escoles semblants que l'envolten (*colegios mayores*, seminaris...)?

Són qüestions a les quals provarem de donar resposta per a la situació de l'ensenyament a la ciutat de Vic, en el marc de les universitats catalanes de l'època moderna.

## 2. Pautes generals del marc educatiu europeu

Quines són les característiques educatives per les quals es pot definir el conjunt de les universitats europees?

Una primera consideració a fer és la preponderància que tingué el llatí en l'ensenyament universitari. El domini del llatí continuarà present al llarg de l'època moderna arreu d'Europa i l'única capa social que en tindrà un coneixement àgil de la lectura i l'escriptura serà el clergat, a través del funcionament dels llibres de registre, de correspondència, de comptes... Un fragment de l'estudi de Kagan sobre la Universitat de Castella pot ser prou il·lustratiu:

«El llatí va fer molts papers al llarg dels segles XVII i XVIII. Fou un instrument pràctic per a les professions cultes i per a l'Església. [...] Fou un filtre a través del qual es permetia passar a una petita minoria dels joves destinats a la universitat. Així, doncs, el llatí, tot i que no fou domini exclusiu dels rics i els eclesiàstics, va ser dissenyat i moldejat per ajustar-se a vocacions i carreres particulars. A llarg